

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора філологічних наук, професора, завідувача кафедри української мови і літератури Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського Філатової Оксани Степанівни на дисертацію **Вишницької Юлії Василівни “Міфологічні сценарії в сучасному художньому та публіцистичному дискурсах”**, подану на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.01.06 – теорія літератури, 10.01.01 – українська література

Спостерігаючи за розвитком українського літературознавства останніх десятиліть, науковці констатують нову стадію його розвитку, прикметну появою нових парадигм, векторів та інтенцій, зумовлених головним чином методологічним плюралізмом, широким застосування теоретичних підходів новітніх європейських течій, актуалізацією постколоніальних та міждисциплінарних студій тощо. Постмодерне мислення, породжене глобалізаційними процесами, помітно змінило кут зору на предмет та перспективи літературознавчих досліджень, детермінувало активні спроби осмислити художні моделі, тексти, розкрити нові / інші смисли, вивчити культурні ареали, пов'язані з впливом міфологічних структур (архаїчних форм свідомості, міфологічних і фольклорних елементів) на літературну творчість. Іншими словами, феномен літературної міфотворчості (за висловом Є. Мелетинського, “експансія міфу” в художню тканину твору) визначає загальну міфоцентричну тенденцію сучасного філологічного дискурсу, що наразі послуговується різноманітними науковими підходами й має змогу запозичувати науково-дослідницький інструментарій з інших, пограничних дисциплін.

Інтегральний характер має дисертація Юлії Василівни Вишницької “Міфологічні сценарії в сучасному художньому та публіцистичному дискурсах”. Робота привертає увагу, по-перше, **актуальністю** самої тематики, адже в ній розглядається малодосліджена семіотична модель міфологічних сценаріїв, відрефлектована на матеріалі сучасної української літератури. По-друге, **науковою новизною**, оскільки вводить до наукового

обігу поняття “міфологічного сценарію як семіотичної єдності прецедентних текстів та їх сучасних експлікацій”, представляє “семіотичні моделі міфологічних сценаріїв на матеріалі текстів художнього та публіцистичного дискурсів як репрезентантів сакральньо-символічної та профанно-симулятивної міфопарадигм” (с. 3). Образно кажучи, авторці вдалося залучити історико-літературний і художньо-публіцистичний матеріал до сфери нових теоретичних стратегій, водночас забезпечити теорію від “голої” затеоретизованості та верифікації вузькотеоретичних аспектів, тверджень, концептів.

Мета дисертації Юлії Василівни Вишницької зумовлюється об’єктом дослідження, яким є сучасний український художній та публіцистичний дискурси, та предметом дослідження – міфологічними сценаріями художньої та публіцистичної практики новітньої української літератури. Це, в свою чергу, диктує вирішення **провідних завдань**, як-то: окреслення питань, пов’язаних із дефініцією та дескрипцією міфологічних сценаріїв, визначення релевантних алгоритмів їх прочитання та формулювання літературознавчої типологізації міфологічних сценаріїв; аналіз змістових і формальних параметрів сучасних літературних міфосценаріїв із виокремленням культурологічних, етнічних та індивідуально-авторських маркерів; з’ясування основних текстових стратегій реміфологізації, деміфологізації, десакралізації як прояви неоміфологізму в сучасному публіцистичному дискурсі тощо.

Композиційна цілісність дисертаційної роботи простежується на рівні чіткої структуралізації та концептуалізації, яка дозволяє Юлії Василівні Вишницькій різноаспектно і ґрунтовно розкрити мету й вирішити поставлені завдання. У дисертації, що складається зі вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків, списку використаних джерел, спостерігається струнка логічна конструкція із системною кореляцією теоретичних і практичних студій.

У **вступі**, що відповідає основним вимогам до його структури та змісту, здобувач обґрунтувала актуальність обраної теми, з’ясувала предмет та об’єкт дослідження, визначила мету й зумовлені нею завдання, джерельну

теоретико-методологічну базу та методи наукового дослідження, розкрила новизну одержаних результатів, окреслила перспективи їх теоретичного і практичного застосування, подала інформацію про апробацію дослідження.

У структурно доцільному в роботі першому розділі – **«Міфологічний сценарій як семіотична модель»** – автор здійснила наукову рецепцію міфу крізь призму вітчизняних і зарубіжних дослідницьких векторів, зокрема розкрила поняття міфологічного сценарію, окреслила проблеми термінології та опису терміносполуки «міфологічний сценарій», який у сучасному літературознавстві перебуває у стадії наукового осмислення. Ю.В.Вишницька логічно рухається від детального екскурсу в історії розвитку проблеми до глибокого аналізу теоретичної парадигми комплексних досліджень міфу в царині гуманітаристики. Акцентуючи на багатовекторності прочитання міфу, дослідниця представляє когнітивний та культурологічний аспекти прочитання міфу, оприявлені за допомогою інформаційних моделей; психолінгвістичний вектор, що дозволяє прочитання міфу в семіотичній проекції; психоаналітичний – представлений за допомогою коду ірраціонального й підсвідомого, експлікованого в художньому дискурсі міфологемами, пов'язаними з архетипами, а також образами з міфологічних моделей оніричного світу, світу видінь, галюцинацій, марень тощо. Аналіз досліджень Р. Барта, К. Гаджієва, Г. Почепцова, А. Цуладзе, Ю. Шайгородського та ін. дозволив авторці охарактеризувати соціокультурний вектор руху міфу, який програмує внутрішній світ людини на функціонування у віртуальній реальності та проектує поведінкові моделі, включені в сучасні суспільні процеси й відображені в літературних текстах

Переважає більшість думок Ю. В. Вишницької, що розкривають міф у “дзеркалі художньої картини світу”, вибудовується з положень європейських, американських, російських учених (К. Леві-Стросс, М. Еліаде, Е. Кассіерер, Р. Барт, В. Пропп, Н. Фрай, О. П'ятигорський, Ю. Лотман), вироблених на матеріалі аналізу європейських та американської літератур. Найбільша увага

в цьому розділі традиційно приділяється різноформатним і різноаспектним напрацюванням українських науковців (Олени Бондаревої, І. Зварича, Світлани Кочерги, А. Нямцу, Я. Поліщука, Наталі Слухай та багато ін.), об'єктом аналізу яких стали літературознавчі проблеми жанротворення, стильові й ідіостильові особливості художніх творів, етнолінгвістичні, концептуальні та поетикальні парадигми. В огляді сучасних наукових розвідок Юлія Василівна полемізує зі Світланою Дяченко стосовно того, що “міфологізування переважно не створює глобальну модель, а виступає радше стильовим прийомом” та доводить, що “міф – у формі міфологічного сценарію – власне і є моделлю, якій підпорядковуються текстові структури: образні, смислові, мотивні тощо” (с. 33)

Посилаючись на написані з урахуванням сучасних методологій (герменевтики, рецептивної естетики, антропології, структуралізму, постструктуралізму, психоаналітичних студій) праці авторитетних теоретиків та істориків літератури, авторка подає власне визначення поняттю “міфологічний сценарій” та виокремлює найпродуктивніші методики описання міфологічних сценаріїв, серед яких – методики фреймового аналізу і нейролінгвістичного програмування, метод бриколажу і логіко-семіотичної рамки, теорія традиційних сюжетів тощо. Результатом наукової обсервації класифікаційних теорій міфологічних сценаріїв у лінгвістиці, культурології, соціології, психології стала запропонована дослідницею парадигма літературознавчої типології міфосценаріїв, в основі якої лежить семіотичний підхід. Ю. В. Вишницька доводить, що виокремлені нею символічна й симулятивна міфомоделі, “репрезентовані художнім і публіцистичним дискурсами відповідно, реалізуються на трьох – мега-, макро- і мікро- рівнях”. На думку дослідниці, цей трирівневий конструкт є “універсальним для всіх дискурсів”, відмінними є лише “особливості його функціонування”.

Логіка наступних двох розділів дисертації “Міфологічні сценарії в сучасному художньому та публіцистичному дискурсах” спрямована на реконструкцію семіотичної міфомоделі, у якій відтворюються базові, архетипні парадигми початку і кінця, співвіднесені з ключовими космогонічними й

есхатологічними міфами, та міфологічні сценарії симулятивної форми літератури, найбільш репрезентативні в сучасних публіцистичних текстах. Спрямовуючи свою дослідницьку увагу у другому розділі – **“Семіотична символічна міфомодель: індивідуально-авторська інтерпретація міфологічних сценаріїв”** – на міфосценарії в сучасній художній практиці, Ю. В. Вишницька виокремлює семіотичні моделі та прискіпливо “описує” текстові алгоритми міфологічних сценаріїв. На матеріалі поезії С. Жадана, В. Слапчука, С. Ткаченка, прози Ю. Андруховича, Т. Белімової, А. Бондаря, Ю. Винничука, Любка Дереша, В. Дрозда, О. Забужко, А. Куркова, В. Лиса, М. Матіос, Г. Пагутяк, Т. Прохаська, В. Шевчука, драматургії Б. Жолдака, Л. Паріс та ін. їй вдається ґрунтовно характеризувати індивідуально-авторські варіанти мегаміфологічних сценаріїв 1) семіотичну міфомодель *мегаміфосценаріїв ядерного типу*, що відтворюють базові, архетипні парадигми початку і кінця 2) міфомодель *опозитивного типу* на рівні протистояння / супротиву, в яких вибудовується полісемантична індивідуально-авторська бінарна опозиція «ми» – “вони / ті / ці”. Такій самій ревізії піддано й макроміфосценарії ядерного типу: віднайденого / втраченого Раю як реалізації космогонічних / есхатологічних міфів, братовбивства як складової міфологічних прецедентних парадигм, макроміфосценарій ініціації як реалізація міфологеми Шляху.

Літературознавчий аналіз у роботі детермінував низку питань, вирішення яких повернуло дослідницю у площину історії, філософії, психоаналізу, літературної антропології, постколоніальної критики тощо. Акцентуючи на типологічних зв'язках між наукою і художньою практикою, автор дисертаційної праці широко залучила до свого оперативного аналітичного інструментарію герменевтичну, семіотичну, постструктуралістську, культурологічну та інші методології, найбільш адекватні поетиці новітньої української літератури рубежу ХХ – ХХІ століття. Варто звернути увагу й на аргументовані та виважені висновки до розділу, у яких зацентровано на тому, що художні тексти сучасних

письменників актуалізують мегаміфосценарій як семіотичний конструкт, що складається з декількох мікроміфосценаріїв і відтворюють комплементарні фонові-культурологічні, етнічні (часом у язичницькій і християнській іпостасях) та індивідуально-авторські парадигми.

Аналітичне поле обсервації третього розділу – **“Симулятивна міфомодель: десакралізація та реміфологізація архаїчної міфомоделі в сучасній публіцистиці”** – визначає аналіз міфологічних сценаріїв симулятивної форми літератури. Досліджуючи достатньо широкий текстовий масив часопису “Критика”, Ю. В. Вишницькій вдалося виокремити й системно проаналізувати найбільш репрезентативні в сучасних публіцистичних текстах сценарії протистояння та сценарій псевдо- та рудиментної ініціації, а також ретельно охарактеризувати міфологему Героя як одну з домінант прагматичного дискурсу. Автор дисертації зуміла прискіпливо і критично дослідити процеси деміфологізації, десакралізації, що здійснюються за допомогою текстових механізмів, зокрема: “вербалізації концептів пам’яті, забуття, провини тощо; сценарного зіштовхування образів ворога й жертви, свого й чужого / Іншого / інакшого; символізації домінант міфосценарних алгоритмів; “перевернутості” семантики прецедентних міфосюжетів; палімпсестності протилежних понять; міфологемної експлікації архетипів Батька, влади, Тіні, Двійника, введенням образів-перевертнів (псевдо-) та мотивів псевдоідентифікації” (с. 408) тощо. І все це дисертант доводить аргументовано, достатньо фахово аналізуючи публіцистичні тексти, подаючи обґрунтовані висновки часом у нетиповій для попередньої критики проекції.

Вагомими є спостереження автора щодо кореляції міфологеми Героя на рівні запозиченої давньогрецької / давньоримської міфопарадигми, яка актуалізує традиційні сюжети про двобій, та сучасної міфопарадигми, що представляє міфосценарій героїчного протистояння й оприявлює «мутаційну» міфологему – образи ідеологічних трансформерів та образи-симулякри (Сталін – Бандера, Шухевич, члени УПА, оунівці, герой – антигерой).

Висновки з дисертації Юлії Василівни Вишницької “Міфологічні сценарії в сучасному художньому та публіцистичному дискурсах”, як і заключні висновки до трьох розділів, відповідають структурі й відбивають головні результати дослідження, його новизну та актуальність. Цілком очевидно: запропонувавши літературознавчу типологізацію міфологічних сценаріїв та прослідкувати змістові й формальні параметри сучасних літературних міфосценаріїв на широкому матеріалі української поезії, прози, драматургії новітньої доби, ввівши до наукового контексту низку текстів сучасних українських письменників, Ю. В. Вишницька у такий спосіб вибудувала цілісне рецептивне поле для подальших наукових студій.

Схвалюючи багато цікавих і точних спостережень, репрезентованих у дисертації “Міфологічні сценарії в сучасному художньому та публіцистичному дискурсах”, разом із тим не втримаємося, щоби висловити окремі зауваження до роботи Юлії Василівни Вишницької.

1. Демонструючи справді бездоганну обізнаність із міфопоетичною проблематикою як у локусі української філологічної, філософської, культурологічної, соціологічної та психологічної думки, так і відповідні знання у форматі зарубіжних наукових досягнень, автор дисертації часто вдовольняється констатацією (цитуванням) основних позицій тих чи інших досліджень, аніж до комплексного аналізу та узагальнення. Окремі міркування в тексті (приміром, щодо використання тих чи інших теоретичних моделей і наукових парадигм) потребують чіткішої аргументації та більш логічних пояснень.

2. Не можна не дорікнути Юлії Василівні за відсутність у дослідженні аргументації щодо критеріальних вимірів добору художнього та публіцистичного матеріалу, визначення т. зв. початкової точки відліку для аналізу корпусу міфологем-репрезентантів із “виокремленням їх фоново-культурологічної, етнічної та індивідуально-авторської іпостасей у художніх текстах новітньої доби” (у Вступі дослідниця вказує лише на один фактор – жанрову репрезентативність).

3. У теоретичну частину роботи органічно вплітається спроба описати класифікаційні теорії міфологічних сценаріїв у тих науках, де міфологічний сценарій став активним об'єктом досліджень – лінгвістиці, культурології, соціології, психології; авторка справедливо наголошує на необхідності літературознавчої типології міфологічних сценаріїв. Між тим, запропонована дослідницею *типологічна схема-концепція* (свідомо акцентуємо на цій дефініції) потребує обґрунтування принципово важливих моментів, у межах яких може бути декодований текст, і які, власне, покладені в основу дослідження, як-то: мегаміфосценарії ядерного й опозитивного типів, двофокусні і трифокусні міфосценарії, ізоморфні конструкти вищих рівнів тощо. Видається логічним пояснення, які наукові стратегії та вектори, вироблені вітчизняними, європейськими чи американськими школами, стали матрицею запропонованої автором дисертації літературознавчої типології міфосценаріїв.

4. Автор дисертації повсякчас верифікує свої міркування положеннями сучасних філософів, соціологів, літературознавців, що мали би надавати переконливості й більшого масштабу її власним спостереженням. Часом такі твердження-констатації ідей / теорій не “розгортаються” у тексті дисертації або ж не завжди стають основою до ґрунтовних висновків узагальнувального плану. Саме такий формат аналітики спостерігаємо у процесі осмислення міфо-(пост)структуралістського вектору визначення “системних рамок міфу” (приміром на стор. 22 читаємо: “*Ролан Барт*, маніфестувавши у своїй праці «Міф сьогодні» тезу про міф-слово, міф-комунікативну систему, міф-повідомлення [27], *висунув гіпотезу* про структурну спорідненість – ізоморфізм мовної й міфологічної систем ” (с. 21) і далі потексту; “*Міфолог наголошує, що* перші два складники міфу – «явні: ні один із них не “похований” під іншим, обидва вони присутні тут <...> Як це не парадоксально може виглядати, але міф нічого не приховує: його функція – не скрадати, а деформувати» [29, 247]. А от третій – знак, «значення» міфу – «це ніби стенд-вертушка, на якому означник постійно повертається то смислом, то формою, то мовою-об'єктом, то метамовою, то суто знаковою, то суто образною свідомістю <...>» [29, 248]. *Юлія Кристева в низці розвідок «Як говорити до*

літератури» зупиняється на «проекті» Барта, зіставляючи його зі структуралістським, що шукає в міфі «перманентних структур людського духу». Усупереч структуралізму, Ролан Барт, за Юлією Крістевою, «крізь дискурсивний феномен хоче добачити його <міфу – Ю.В.> соціальну та історичну надвизначеність» [201, 26–27]. Проблема онтології міфологічної свідомості розгорнула перед дослідниками міф у його особливій парадигмі, *де, за словами Ролана Барта*, матеріальні носії міфічного повідомлення, як тільки стають складовими міфу, зводяться до функції означування, перетворюючись на вихідний матеріал для побудови міфу; їх єдність полягає в тому, що всі вони наділяються статусом мовних засобів [27, 78–81], а міф, одночасно означаючи й сповіщаючи, навіюючи й пропонуючи [27, 78–81], має імперативний відгук [29, 249–250]. *Ольга Фрейденберг із цього приводу писала* про ідентичну природу народження міфу і слова: якщо образ створює слово, то виникнення міфу не відрізняється від виникнення слова, з тією лише різницею, що сфера міфу ширша за сферу слова [401, 56]. Так, в одному зі своїх програмних досліджень – «Міфології» – *Ролан Барт подав розгорнуту сітку різноманітних* міфологій повсякденного життя французів (зауважимо, що «Міфології» він писав протягом 1954–1956 років) [29, 55]. *Семіолог зупинявся* на тих реаліях сучасного життя, образи яких обросли знаками (зачіска, поза, вираз обличчя, побутові жести, побутова хімія, іграшки, вино, молоко та інші), тобто проаналізував «усе¹, що покривається дискурсом» [29, 233; див. ширше: 29, 59–230]. *У цьому ключі варто згадати ідею Михайла Стебліна-Каменського* щодо екстрапольованого з історії авторства міфу...”). Такий варіант аналізу зустрічаємо й на сторінках 28, 40, 43-45, 47, 68 та ін.

5. Варто зауважити дослідниці в надуживанні псевдонаукових напівтермінів (на кшталт, «терапевтичні рецепти, терапевтично-реанімаційний міфоцентр, вегетативна міфомодель, міфологічний субстрат, двофокусні, трифокусні макроконструкти та ін.) та верифікації висловлювань / міркувань, які мають більший зв'язок, скажімо, з фізико-математичними чи хіміко-біологічними науками, ніж з філологією (на кшталт, “розщеплена й потім зібрана пам'ять-спогад є молекулою-креатором і суголосна з фізичним процесом термоядерного синтезу”).

6. Звертає на себе увагу нерівномірність представленого в дисертації Юлії Василівни матеріалу. Скажімо, порівняно з розлогим першим і другим розділами, обсяг яких сягає більше 300 сторінок, третій

розділ, сфокусований на прочитання / осмислення міфологічних сценаріїв у публіцистичних текстах, видається аж занадто лаконічним, концептуально звуженим.

7. Трапляються у роботі стилістичні огріхи, що порушують органіку наукового стилю (с. 24, 28, 46, 54), повторення (навіть у межах одного підрозділу) окремих тез, схожих визначень (с. 25, с. 50 – міфологема; с. 26, с. 51 – міфосценарій), часом розлоге цитування (с. 113, 259-260, 280). Зустрічається поширена в наукових текстах помилка написання прізвищ іншомовного походження (якщо на с. 29 – А. Вежбіцька (від оригінального перекладу Wierzbicka), та на с. 31 – А. Вежбицька)).

Попри висловлені зауваження й побажання, дисертація “Міфологічні сценарії в сучасному художньому та публіцистичному дискурсах” є концептуально цілісним і структурно завершеним, самостійним і по-своєму новаторським дослідженням, яке підштовхне до жвавих дискусій у відповідному проблемному полі та нових наукових студій. Наукова праця Юлії Василівни Вишницької, крім теоретичного та історико-літературного значення, безперечно, матиме практичний сенс, оскільки репрезентовані в ній спостереження й рекомендації знайдуть своє застосування в науково-педагогічній практиці та стимулюватимуть подальшу роботу дослідників щодо вивчення неоміфологізму, аналізу та інтерпретації художнього тексту. Неабияку наукову цінність мають додатки до роботи, що унаочнюють / ілюструють репрезентовані дослідницею моделі мегаміфосценарію у сучасній літературній практиці, представляють матеріал для майбутньої аналітики та наукових узагальнень.

Результати дослідження Юлії Василівни відображені в монографії, 40 одноосібних статтях, із яких 21 опубліковано у вітчизняних фахових виданнях, 9 – у закордонних, 10 – в інших наукових виданнях, а також в авторефераті, який достатньо відбиває зміст і структуру всієї роботи; апробовані на науково-теоретичних конференціях міжнародного та всеукраїнського рівнів.

Рукопис дисертації “Міфологічні сценарії в сучасному художньому та публіцистичному дискурсах” відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, і дає підстави вважати, що Юлія Василівна Вишницька заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.01.06 – теорія літератури, 10.01.01 – українська література.

Офіційний опонент –

доктор філологічних наук, професор,

завідувач кафедри української мови і літератури

Миколаївського національного

університету ім. В. О. Сухомлинського

О. С. Філатова

